

Entrevista a

Cristina De Robertis

6 de setembre de 2025

La persona que hem triat per a l'entrevista d'aquest número de l'RTS és una de les referents teòriques principals del treball social d'Europa. Una persona que ha dedicat la seva vida al treball social, a l'atenció de les persones creient sempre en les capacitats de desenvolupament dels usuaris, a la formació de nous professionals de la disciplina i a la visibilització i el foment de debat i reflexió de la nostra professió.

Ella és Cristina De Robertis, treballadora social, especialitzada en treball social de grup, supervisora de treball social, té una àmplia trajectòria en la docència del treball social, ha exercit en diversos àmbits, com ara la protecció a la infància o la psiquiatria, en diversos països, ha publicat llibres i articles que han tingut un gran impacte en la teorització del treball social... És realment difícil resumir el seu currículum.

De Robertis ens ha ofert una conversa entranyable, amb anècdotes personals molt properes al nostre TSCAT. Una entrevista que aporta també el seu punt de vista respecte a l'ètica professional, la metodologia del treball social i les polítiques socials actuals, i planteja nous reptes sobre la professió i sobre la formació de les noves generacions de treballadors i treballadores socials, entre altres qüestions abordades. Trobareu una mirada valenta i directa en les seves respostes, des de la responsabilitat de fer-se càrrec de les seves pròpies paraules. Cristina De Robertis és una persona amb integritat, amb uns valors molt arrelats i això fa més interessant aquesta entrevista.

Esperem que la gaudiu.

Foto: Cedida per Cristina De Robertis.

Entrevista a Cristina De Robertis

6 de setembre de 2025

Bona tarda, Cristina. Ens fa molta il·lusió tenir-te aquí. En nom del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya i de l'equip de redacció de l'RTS, t'agraïm aquesta trobada. Ets per a nosaltres una persona estimada i admirada, i volem aprofitar aquesta conversa per a escoltar-te i conèixer-te millor.

Ens agradaria començar amb una cosa més personal. Qui és la Cristina? On va néixer?

Primer de tot, voldria agrair al Col·legi aquesta oportunitat que em donen vostès de poder explicar-me i relatar també el que va ser la meua vida i el que és la meua vida encara. Jo els puc dir que vaig néixer a Buenos Aires. Els meus pares eren argentins, però els meus quatre avis eren immigrants de principis del segle xx. Els avis paterns eren d'Itàlia del Sud i els avis materns venien de Barcelona, eren catalans.

Així que d'aquesta barreja vaig sortir jo, que vaig néixer a Argentina de pares argentins. El meu pare era metge i es dedicava a la recerca. I va obtenir una beca als Estats Units per a anar a fer treballs d'estudis de microscopi electrònic al MIT (Massachusetts Institute of Technology) i aquí em va embarcar a mi i a la seva dona, per descomptat, la meua mare. Jo tenia dos anys quan vaig arribar als Estats Units i vaig viure tota aquesta primera infància a Boston, on vaig anar al jardí d'infants, i on va néixer el meu germà. Després la meua família es va instal·lar a Montevideo, quan jo tenia cinc anys, i vaig començar els meus estudis a l'escola primària i secundària fins al batxillerat en una escola privada bilingüe, on vaig mantenir i vaig poder perfeccionar l'anglès.

Així que vaig arribar amb aquestes dues llengües ben ancorades en la meua vida. Vaig fer els meus estudis de servei social a Montevideo amb una especialització en servei social de grup. Amb això, vaig poder obtenir una beca per anar als Estats Units i després del meu diploma vaig estar un any treballant i estudiant, i vaig tenir l'oportunitat d'assistir als cursos de Gisèle Konopka a Minneapolis i també vaig poder visitar San Francisco, on vaig descobrir els treballs de Virginia Satir sobre la comunicació i la intervenció en grups familiars. I això eren les primícies del que va ser després la Escuela de Palo Alto i tot el desenvolupament de l'anàlisi sistèmica.

I de tornada a Uruguai vaig treballar com a assistent social a la Caja de Asignaciones Familiares (en un dispensari de salut mental) i al mateix moment vaig començar a donar alguns cursos de treball social de grup. Eren mitjan anys 60 i era l'època del moviment de reconceptualització del servei social a Amèrica Llatina, que va ser un moviment molt important on es van intentar construir nous conceptes i mètodes, per sortir del sub-desenvolupament i també sortir de la impregnació nord-americana que hi havia en aquella època. Allà vaig conèixer moltes grans figures de la reconceptualització, com ara Herman Kruse, Natalio Kisnerman, Ricardo Hill, Enrique Di Carlo, que per a mi van ser els meus professors i també els meus amics.

Amb aquest bagatge vaig arribar a França el 1967. Fa molts anys que visc a França, ja molt instal·lada, molt francesa també. Vaig arribar a una terra completament estrangera, desconeguda, on no coneixia els codis, no coneixia la llengua. I va començar una vida de grans adaptacions. Vaig tenir molt a aprendre. A França, el meu diploma uruguaià no era vàlid, així que vaig haver de reprendre els estudis i passar novament el diploma per obtenir el títol. Va ser difícil, va ser una aventura plena de promeses, però va ser difícil.

Vaig treballar en diversos llocs, vaig ser professora en una escola de treball social, vaig treballar en protecció de la infància... Vaig fer estudis de supervisora i vaig validar el títol de diploma superior de treball social. Llavors ja em vaig instal·lar a França i aquí em vaig quedar.

Això més o menys mira de mostrar-te un panorama ràpid de moltes fluctuacions, però també moltes anades i vingudes internacionals que van forjar una mica el personatge.

És interessant conèixer també d'on provens, perquè nosaltres només et llegíem, i conèixer aquesta part més pròxima ens explica també altres coses. I en aquesta internacionalitat que has viscut tu, per molts anys vas ser assessora del Consell Assessor de l'RTS.

Per cert, volem donar-te les gràcies per tot aquest temps de col·laboració amb la revista. Creïem que era una bona manera també de posar en valor tot el que tu has aportat, no només al treball social, sinó també a la revista.

I pensant en això, volíem saber com et vas vincular a l'RTS.

Jo vaig tenir tot un procés de treball en diferents regions de l'Estat espanyol. La primera regió que vaig visitar d'Espanya va ser Granada, el 1991. Això els sembla una mica lluny, però ja veuran que no.

El jove equip que començava de la Escuela Universitaria de Granada em va convidar a donar una conferència sobre serveis socials. A partir d'aquesta trobada, es va poder imaginar traduir el llibre *La intervención colectiva en trabajo social*, i van ser ells finalment els qui van treballar en

el llibre, el van apreciar, en van fer la introducció... i aquest va ser la meua primera trobada a Espanya.

La segona trobada a Espanya va ser el 1993 a l'Escola Universitària de Treball Social de Barcelona. Aquí vaig fer un curs i una conferència sobre la metodologia de la intervenció.

La meua relació amb el col·legi de Catalunya va ser molt posterior, va ser molt més tard. El 5 d'abril de 2017, vaig ser convidada pel Col·legi a una conferència que es titulava "Treball Social entre passat i present, assumir desafiaments" per commemorar els 100 anys de la sortida del llibre de Mary Richmond *Social Diagnosis*.

Aquesta conferència va ser publicada al número 211 de la *Revista de Treball Social*, així com un altre article que jo els vaig proposar sobre "Autonomia tècnica i diagnòstic social".

Aquí em van preguntar jo si volia treballar amb vostès al Consell Assessor de l'RTS. Vaig acceptar amb molt de gust, la veritat, i la primera reunió que vaig tenir amb el consell assessor va ser el 2019.

Treballar amb vostès va ser per a mi molt interessant perquè l'orientació de la revista, que és promocionar la pràctica dels professionals, incitar els professionals a escriure i a mostrar finalment que el treball social també és pràctica, és una cosa molt important per a mi i té una línia editorial que és molt pròxima a la revista francesa de servei social, que és la revista de l'ANAS a França, en la qual jo també treballo. En aquesta trobada amb vostès es van donar oportunitats i van ser oportunitats recíproques molt dinàmiques.

Ens has anat explicant com et vas acostar al col·legi, a la revista, però avançarem en la professió. Tots els teus textos estan impregnats de reflexió sobre l'ètica i deontologia professional dels treballadors socials.

Un tema profund que, si abans era rellevant, ara, en els temps que corren, més encara.

Podries parlar-nos una mica sobre la teua idea de l'ètica aplicada a la intervenció social i què et va portar a escriure sobre aquest tema amb tanta profunditat?

Jo penso que els fonaments ètics existeixen en el treball social des que va sorgir a la fi del segle XIX. Ara no en puc fer una història i tot plegat, però sí que hi ha treballs molt valedors en aquest sentit. Els valors van ser sempre la promoció dels individus, la lluita contra la misèria i la reparació de les injustícies.

Penso que això era la base que mobilitzava els que serien després els assistents socials a Europa, als Estats Units, a França..., i que estaven implicats a ajudar la gent en dificultat a causa de la industrialització naixent.

Era l'època de la revolució industrial, és en aquest moment que el servei social sorgeix com una manera finalment de compensar i de treballar pel millorament de la situació de la gent més pobre i miserable.

Foto: Cedida per Cristina De Robertis.

Això s'inscriu en un ideal de justícia i de solidaritat, i concorda així amb el que eren els valors i el pensament humanista d'aquella època.

Immanuel Kant deia que "l'ésser humà és el valor màxim", és a dir, el valor dels valors, i d'aquest principi deriva el fet de la dignitat igual de tots els éssers humans i que tot el que d'ell emana no té preu i no ha de ser tractat com a mercaderia. També en deriva el principi de no discriminació.

Amb el transcurs del temps, el servei social va adoptar també una altra visió, aquesta visió dels valors de l'individu va ser completada amb una visió més col·lectiva, més social, que no es pot canviar la persona, l'ésser humà, sense canviar també el seu entorn, que l'ésser humà i el seu entorn estan molt lligats. Llavors el servei social pren consciència que per ajudar a l'autonomia de les persones també ha de treballar en la transformació de la societat.

I això és una etapa posterior en l'elaboració de l'ètica del servei social. Després hi ha altres valors del treball social que són la tolerància, l'empatia, és a dir, la capacitat de sentir-se en ressonància amb els sentiments de l'altre, la compassió, la solidaritat..., que són també valors que em semblen essencials de la nostra professió.

La convicció que tota persona és portadora de capacitats i de potencialitats em sembla que és un dels elements més significatius del treball

social. No hi ha treball social sense una confiança en l'ésser humà i en les seves capacitats d'evolució i de millorament de la seva situació. Aquesta és la manera en què jo sento viva l'ètica del treball social basada en valors molt forts que són vehiculats per tot aquest període del segle xx.

També hi ha els valors democràtics i republicans, que a França són molt importants, i hi ha el lema de la república, *Liberté, égalité, fraternité*, que sempre s'evoca, i també el principi de laïcisme, que a França també és una cosa molt reconeguda.

Aquests són en certa manera els invariables de la professió, em sembla a mi. Penso que hi ha moltes coses que canvien, però aquests valors, que són el fonament ètic de la professió, continuen aquí vigents i que en certa manera són el que ens guia i el que ens porta endavant en aquesta professió.

I dins d'aquesta mateixa reflexió, fa uns anys que es parla molt de posar la persona al centre de la intervenció. No sempre s'aconsegueix, posar-l'hi de veritat, des de com hi parlem, com la tractem, això moltes vegades és difícil. I sembla que la relació d'ajuda també pot canviar si no posem realment la persona al centre.

Què n'opines, d'això?

Sobre col·locar la persona al centre, penso que aquesta relació amb la persona és essencial i ha de comportar principis fonamentals, com ara el respecte, la proximitat, sobretot la proximitat, empatia, comprensió, autenticitat, simpatia... Implica actituds fonamentals com la no discriminació, l'acceptació i el fet de no jutjar. Això són coses que s'aprenen a l'escola, que nosaltres ensenyem als alumnes i que vam aprendre també a l'escola, i ens fan modificar fins i tot la manera de veure i de comprendre el món. Com deia la primera presidenta de l'ANAS (l'associació nacional d'assistents socials francesa, creada el 1944, just a la sortida de la Segona Guerra Mundial), que es deia Ruth Libermann, deia que *Les assistantes sociales sont au service des personnes qui la sollicitent et non pas des institutions qui les rétribuent*. Jo tradueixo: "Les assistents socials estan al servei de les persones que les sol·liciten i no al servei de les institucions que els paguen". Això és una cosa que em sembla molt fonamental i és important recordar, fins i tot en els temps actuals, perquè estem oblidant que finalment si les institucions ens paguen és perquè estiguem al servei de la gent i no perquè estiguem al servei de les disposicions i de l'organització de les institucions.

El 2003 vas publicar el llibre que ha estat clau per a molts estudiants, *Fundamentos del trabajo social*. Hi surten alguns dels articles que has elaborat al llarg de la teva vida professional i que conceptualitzen molt bé el treball social que tu penses i has practicat. Recull algunes de les idees que ja hem comentat, però també alguns altres temes que tal vegada val la pena comentar. Vols destacar-ne algun?

Sí, aquest llibre és una història bonica, va ser una cosa molt bonica. Va ser el llegat de 10 anys de col·laboracions i intercanvis amb València. El 1993, el mateix any que vaig venir a Barcelona, també em van convidar a València a una trobada internacional que es titulava "Intervenció Col·lectiva en Serveis Socials", organitzada per l'Escola Universitària de Treball Social. Allà vaig conèixer una mica a l'equip de l'Escola Universitària de Treball Social de València i un dels professors va venir a Toló, on jo treballava com a directora de l'escola, per aprendre una mica i veure, volia informar-se sobre la manera que teníem a França d'ensenyar el servei social i, sobretot, el servei social col·lectiu. Es tracta de José Ramón Bueno Abad, era psicopedagog i professor de l'Escola Universitària de Treball Social. Amb ell i amb la resta de l'equip vam imaginar que podíem, tal vegada, mantenir recíprocament relacions a partir dels programes europeus d'Erasmus i de Sòcrates. I llavors armem un compromís, un contracte europeu, per a les dues institucions. Aleshores, l'Escola de Toló i l'Escola Universitària de Treball Social de València van engegar un intercanvi permanent de professors, d'alumnes... i van organitzar programes intensius.

Els programes intensius a València van ser el 1996 i el 1997. Diversos estudiants de l'escola de Toló van anar a fer pràctiques a València i vam rebre estudiants de València que van venir a fer pràctiques a Toló i van venir a treballar. Va ser molt dinàmic i enriquidor per a tots dos equips. D'allà va sortir la idea que, amb Nau Llibres, l'Escola Universitària de Treball Social de València volia fer una col·lecció de llibres. I em van demanar llavors que fes aquest primer títol de la primera col·lecció. I és així com es va armar aquest llibre. Va ser Paloma Escribà, professora de l'escola de València en aquell moment, qui va fer la presentació de l'obra. El llibre em va donar moltes satisfaccions, va ser publicat el 2003 i ha estat útil per als professionals, penso que ha servit. I tot aquest procés també de dinàmica, de trobades i de treball conjunt entre les dues escoles va ser una cosa molt important.

Continuant amb un altre dels teus llibres, un dels més destacats és *Metodología de la intervención en trabajo social*, que ha tingut una importància transcendental per a la professió. Voldríem saber quina importància té per a tu la metodologia en la intervenció social i què és el que més en destaqués.

Aquest llibre va ser, efectivament, un llibre important. És "El Llibre", el llibre que em va donar a conèixer i que em manté coneguda. Jo mai em vaig imaginar que això seria així. Va ser el primer llibre que vaig escriure i el vaig escriure per a França perquè a França no hi havia text d'estudi. I ho vaig escriure perquè jo era professora en una escola, perquè també treballava com a assistenta social, i volia fer una mica de síntesi entre el que un sap i ensenya, i el que un sap fer. Aquest llibre és un text d'estudi, va sortir a França el 1981 i continua vigent. Va ser escrit en francès i va ser traduït al castellà, a l'italià, al portuguès i al polonès. I després de la primera edició vaig fer dues actualitzacions d'aquest llibre,

completament reescrit, posat al dia. Una el 2007 i l'última el 2018. L'únic text que està publicat en castellà és el primer, és el que va sortir el 1981.

Aquest text té diverses idees que dirigeixen el corpus del llibre. Prova de mostrar una conceptualització i una sistematització de la pràctica del treball social. És a dir, que elabora conceptes i intenta demostrar el que a la pràctica pot ser generalitzat. El que es retroba en les situacions pràctiques, que són molt diferents les unes de les altres, però es poden reprendre en comú. Es busca el general a partir del particular. L'altra idea és que procura mostrar la complexitat i la dinàmica de les situacions.

No és un llibre de receptes, no és un llibre que doni respostes. És un llibre que mostra diferents etapes, diferents possibilitats, i mostra sobretot que hi ha un procés, i que aquest procés es desenvolupa en el temps, en el continu, i que les etapes poden distingir-se per estudiar-les, però que en la realitat la relació és dinàmica i preval el moviment. La idea central és aquesta, que es pot desarmar, però la realitat és un tot que es mou i que es transporta.

I després aquest llibre és també una ruptura amb el model mèdic, el model existent fins a aquesta època, que era predominant. És a dir, sortir de la referència del mètode clínic on es busca quines són les malalties i quines són les respostes aportades per un professional que en sap.

Aquest llibre intenta buscar i descobrir que en cada situació hi ha forces, hi ha dinàmiques i que es poden mobilitzar i té una visió més centrada en els elements positius de la situació i no tant en les flaqueses o en els problemes. Això és sortir d'una visió més centrada en la malaltia per anar cap a una visió més centrada en les possibilitats. Aquesta és la ruptura amb el model mèdic i penso que ho va aconseguir.

Després aquest llibre fa servir les referències teòriques d'una manera molt eclèctica. Volem sortir del marc d'anàlisi principalment psicològica.

El treball social ha d'enriquir-se amb una comprensió, amb les aportacions de les ciències socials. Ha d'enriquir-se amb un aspecte pluridisciplinari. I s'han de tenir en compte els aspectes socials, econòmics, de salut, jurídics i també psicològics, per descomptat, però no únicament psicològics. Cal comprendre la situació de manera global. En això té una gran influència del que és l'anàlisi sistèmica, que cobrava importància en aquella època i aquest llibre està molt influenciat per aquest corrent de l'anàlisi sistèmica.

Aquesta obra es proposava també construir la professionalitat, és a dir, donar-los als professionals matèria per comprendre la seva professió, construir els coneixements propis de la professió.

Què més puc dir? Aquest llibre m'ha donat molta satisfacció, molta satisfacció. Penso que el seu impacte és també degut al fet que va sortir en el moment just. A França es canviava el programa d'estudis i llavors hi havia pocs llibres que ensenyaven els mètodes de treball social. Hi havia llibres que no feien sinó referència als Estats Units i als mètodes explicats pels Estats Units, i algunes coses d'Anglaterra. Però no hi havia elaboració pròpia. I quan a Espanya les traduccions van arribar, van arribar en el moment en què s'estaven creant les escoles universitàries que buscaven

Dibuix fet per Cecília Roig i enviat a Cristina De Robertis el 2017 per Marga Garcia i Canela, llavors vicedegana del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, després de l'acte de lliurament de la Medalla d'Or en el qual De Robertis va participar com a conferenciant. El dibuix s'acompanyava del text següent:

"Estimada Cristina,

M'agradaria dir-te que el dibuix el va fer una estimada amiga, que es diu Cecília Roig; hi estem representades, per aquest ordre, jo mateixa, Anna Descalzi, Cecília Roig, Chelo Matias i Montse Borrell. El dibuix es va fer fa 25 anys, el juny de 1992. Parla de les nostres il·lusions acabant d'estudiar i aspirant a començar a treballar com a futures treballadores socials.

Una salutació molt afectuosa, i fins ben aviat".

organitzar, finalment, afirmar la disciplina en el marc de la universitat. I llavors també els va servir. Així que tant a França com a Espanya, penso que aquest llibre va caure en bon moment. Així mateix penso que els professionals van poder sentir-se contents i identificats amb aquesta obra, que mostrava clarament el que ells feien, el que ells sabien fer, però que no sempre saben dir.

L'última edició de 2018 es ven encara molt bé i continua sent utilitzada pels alumnes a França de manera permanent. Fins i tot s'està ampliant el públic, ja que m'han dit que també els educadors socials estan fent servir aquest llibre en la formació...

Jo els vaig enviar un dibuixet que ve de vostès, el dibuixet que van fer els alumnes fa més de 25 anys. Van fer aquest dibuixet i després me'l van oferir quan vaig estar a Barcelona amb ells, l'he guardat amb molt d'afecte, de manera molt, molt simpàtica.

Un altre dels llibres interessants i fonamentals, i que reflecteixen aquesta visió més del col·lectiu, és el llibre *La intervención colectiva en trabajo social*. Volem preguntar-te: a quins desafiaments actuals s'enfronten els

treballadors socials a l'hora d'aplicar aquesta intervenció des del que és col·lectiu i no des del que és individual? Com podem fer un treball social més comunitari, més grupal?

Bé, jo vaig escriure dos llibres sobre el treball col·lectiu. El primer llibre que va es va traduir al castellà va sortir el 1987, *Intervention collective en travail social, l'action auprès des groupes et des communautés*. Aquest llibre el vaig escriure amb Henri Pascal. Henri Pascal és sociòleg i, a més, és el meu marit, i compartim plegats molts anys de vida comuna. Això forma part també de la meua vida i una part molt important. Traduït al castellà i publicat el 1994 per El Ateneo i després el 2007 per Lumen Humanitas, aquest llibre és una mica enciclopèdic, és teòric i fa una síntesi de coneixements.

Penso que va servir, aquí es va utilitzar molt, a França se'n van fer diverses edicions. Però després ens vam dir que calia buscar una altra manera d'aportar elements per a la intervenció social col·lectiva. I escrivim un altre llibre el 2008, *Intervention sociale d'intérêt collectif, de la personne au territoire* ("La intervenció social d'interès col·lectiu, de la persona al territori"). No ha estat traduït al castellà, es va traduir al portuguès. No vaig aconseguir que el publicuessin en castellà. El vaig escriure també amb Henri Pascal i amb dues col·legues que eren companyes del meu equip de treball a l'Escola de Treball Social de Toló. Aquest llibre mira de fer una teorització del mètode a partir de situacions de pràctica.

Es va fer un estudi molt detallat de 30 situacions de pràctica i amb aquestes 30 situacions de pràctica es va fer una modelització de diferents maneres d'intervenir, etc. I després es va intentar fer una presentació de les tècniques d'anàlisi i de les tècniques d'intervenció que s'havien utilitzat per treballar amb grups i poblacions. Aquest llibre ha funcionat molt bé a França, molt molt bé, i es continua fent servir. Va haver-hi diverses reimpressions i una posada al dia que va funcionar bé. Però cal pensar també que jo vaig fer una especialització en treball social de grup, i això forma part del que per a mi, des del principi del meu compromís amb el treball social, és present.

Penso que el treballador social ha d'utilitzar els mètodes tant individuals com col·lectius de manera creativa i flexible, i que els dos són indispensables. Penso que tots dos aporten possibilitats de millorament de la situació de les persones i de desenvolupament, i que són eines útils. La intervenció col·lectiva és cada vegada més difícil de portar endavant per problemes més aviat de rigidesa de les institucions i no tant de desinterès dels professionals. Són les institucions les que posen traves, és molt difícil. No afavoreixen gens aquest tipus d'intervenció. És una activitat que necessita treballar amb molta incertesa, no es pot preveure tot per endavant. I el grup també representa una força potencial de contestació, de mobilització, de manera que les institucions també estan sempre una mica violentes, i no estan disposades a assumir els riscos. Tot això posa dificultats als professionals que volen exercir. Però penso que no hem de renunciar al treball col·lectiu, perquè és el que ens permet, de la manera

més acabada, treballar en l'articulació entre la persona i la societat. Ens permet efectivament que hi hagi passatges de vincles i treballar cap a la inclusió de les persones. És una cosa molt, molt important. A França es parla molt de la intervenció col·lectiva, però es fa poc.

Però ens queda el fet que les pràctiques d'intervenció col·lectiva són obligatòries en el programa d'estudi, almenys fins ara. I com que són obligatòries en el programa d'estudi, es manté un cert nivell correcte d'ús d'aquest mètode.

Penso que és essencial per construir i enfortir el teixit social als barris. És una cosa essencial.

Què vols dir quan dius que és obligatori en els estudis, el treball col·lectiu?

En el programa d'estudis a França, és obligatori estudiar el treball social individual i el treball social col·lectiu. Hi ha la mateixa quantitat d'hores d'estudi per a tots dos mètodes, però a més és obligatori fer pràctiques en el treball social de grup o de comunitats. Aquestes pràctiques són obligatòries per als estudiants i han de fer documents per presentar a l'examen final. Així que han d'existir. I com que han d'existir, hi ha d'haver professors de pràctica que els secundin, que els ajudin, que els enquadrin, i això manté, diguem, un cert nivell correcte d'utilització d'aquests mètodes. No sé per quant de temps.

I en aquesta qüestió de la intervenció col·lectiva, en aquest context cada vegada més polaritzat, on l'extrema dreta continua creixent i creixent, amb el teu passat i amb la teva experiència, com creus tu que aquesta extrema dreta està influint en les polítiques migratòries?

Què opines tu d'aquestes polítiques actuals quant a la gestió de la migració?

Bé, jo penso que estem vivint períodes molt tensos i perillosos. L'augment internacional, al final, de l'extrema dreta és summament greu. Jo ho veig com una cosa molt, molt preocupant. Que es tracti de Trump, que es tracti de Milei a Argentina, de Netanyahu o també de Putin, els estats d'extrema dreta són autoritaris i antidemocràtics i representen un retrocés social enorme per a tothom, sense comptar les guerres que fomenten i que estem patint a Europa i en el Mitjà Orient. Així que la situació internacional em sembla summament greu. Els partits d'extrema dreta a França s'estan transformant en partits majoritaris. I això és una cosa molt preocupant, també. El perill està veritablement present. Jo penso que aquestes qüestions impacten en el treball social, però que es troben més enllà de les possibilitats d'intervenció directa del treballador social, excepte el que serien activitats de resistència o d'oposició, que també existeixen i que van existir i que continuaran existint. Penso que tots hem de fer un compromís polític i militant i que hem de portar endavant una lluita contra

la ideologia nauseabunda i racista de l'extrema dreta que estigmatitza les persones migrants, això és el que jo penso profundament.

M'ho pregunten, jo els contesto.

I t'agraïm la sinceritat.

Per la meva banda, jo el que faig, el poc que faig, cadascú fa el poc que pot, jo milito en l'associació ATTAC, que és una associació altermundialista d'educació popular. I hem muntat una peça de teatre contra el racisme i la xenofòbia i hem fet algunes representacions i tenim altres representacions que estan previstes en cartells. I bé, és teatre militant, és teatre no professional. És teatre militant, però aquí fem tot un seguit d'escenes breus que mostren el que és el racisme quotidià. Aquesta peça es diu "Digues-me, d'on vens tu?", *Dis-moi, d'où tu viens toi?* I és una peça molt bonica. I s'acaba amb una manifestació de suport als immigrants i amb el lema d'ATTAC, que diu: "Un altre món és possible".

És una manera de portar la batalla respecte a la impregnació ideològica de l'extrema dreta, que és això el que és més preocupant.

On jo visc també hi ha un comitè d'acolliment, de suport, als migrants, molt militant, que funciona bé, i hi ha una mobilització en suport de Palestina que tots els dissabtes a la tarda fa una manifestació al centre de Toló. Però jo visc en terra d'extrema dreta i això no és fàcil, els vots de l'extrema dreta són absolutament majoritaris.

El que penso és que l'*homo sapiens*, que va sortir d'Àfrica, va conquerir el món perquè es va desplaçar durant mil·lennis, es va desplaçar constantment, i és inherent a la nostra espècie voler moure'ns, desplaçar-nos per motius diversos. Els meus quatre avis eren europeus, jo vaig venir a França, a Europa, amb 25 anys.

Penso que les fronteres han de ser obertes i que hem d'acollir tot-hom. Aquesta és la meva posició, veritablement sense *nuances*, com es diu. Sense matisos.

Aquest és un dels grans reptes, sens dubte. I entrant a la tercera part de l'entrevista, més de reptes i futurs, quines línies de debat creus que són urgents i ineludibles per al treball social actual?

Penso que hi ha debats que són molt, molt importants actualment i que mostren tots els canvis molt profunds que estan naixent a la societat. A França i a Europa també es viuen moments difícils per al treball social perquè sorgeix aquesta idea de l'individu com a valor màxim de la societat, una espècie d'individualització màxima.

I d'altra banda també les polítiques socials que es van orientant cap a polítiques d'activació i no de protecció com eren abans. Això em sembla que és un repte important per a la nostra professió.

De què es tracta? Es tracta veritablement d'un nou paradigma.

L'individu s'ha transformat en la referència fonamental de la societat. Cadascú ha de ser actor del seu futur, ha de ser responsable, ha de ser

Foto: Cristina de Robertis, amb el seu marit, Henri Pascal, sociòleg i historiador del treball social. Cedida per Cristina De Robertis.

capaç de prendre iniciatives, ha d'exercir diferents llocs de treball, ha de saber reconvertir-se, ha de saber canviar, etc. I té la capacitat de moure's en la societat actual. Aquests són els que Robert Castel, que és un gran sociòleg francès i que ha aportat molt al pensament del treball social, anomena "els individus per excés", és a dir, els inclosos. Però de l'altra banda tenim els que veiem nosaltres com a professionals del treball social, aquells que no tenen ni la formació, ni els capitals socials, ni aconsegueixen tirar endavant en aquest món d'individus. I Castel els anomena "els desafiliats" i ells no poden assumir el canvi ni adaptar-se a les noves exigències. Llavors són vulnerables i són fràgils i els valors de solidaritat i de protecció són menys forts. Així que estem davant d'aquest nou paradigma que és un fenomen social, és un fenomen global de les societats nostres actuals i que impacten en el treball social de manera molt important.

I l'altre element són les polítiques socials que s'han transformat, almenys aquí a França, en el cas de vostès no n'estic gaire al corrent, en una multiplicitat d'ajudes parcel·làries i sectorials, cada problema té un dispositiu, cada vegada més complexos, cada vegada més imbricats els uns en els altres. Les institucions socials adopten un funcionament molt burocràtic, molt de gestió, com les empreses, i llavors tot ha de ser organització, control, avaluació, pautes, normes, i la tendència és passar a polítiques socials de tipus activació. Això vol dir que les polítiques socials busquen estimular les competències de la persona i del seu entorn i busquen apuntalar la motivació i exigeixen contrapartides i obligacions. Abans les polítiques socials eren de protecció, universals, s'aplicaven a tothom.

Així que aquests canvis de societat fan que el treball social es trobi nedant a contra corrent. Estem com si la societat no ens acompanyés en el nostre moviment.

Em sembla que és indispensable analitzar aquests canvis perquè la nostra professió està patint, ella té la solidaritat, la col·laboració, l'intercanvi, la sustentació mútua, i aquest nou paradigma individualista ens allunya de tot això.

Llavors, penso que aquests reptes cal estudiar-los, reflexionar-los i treballar-los plegats.

També has estat en el món docent. De fet, vas ser directora de l'Institut de Formació en Treball Social de Toló, a França.

Podries dir-nos com creus que ha canviat la formació de les treballadores socials i per on hauríem d'anar en aquest context global i cada vegada més digital i individualista? I quins aspectes consideres clau en la formació de futurs TS?

Fa temps que no he seguit el problema. Estic retirada de directora de l'escola, estic una mica allunyada de la primera part de la teva pregunta. Disculpin. Però penso en la segona part de quins aspectes considero claus en la formació. Això sí, tinc ganes de dir-los que, a parer meu, la formació ha d'aliar constantment el tríptic dels sabers, com es diu a França, *savoir, savoir faire i savoir être*, això vol dir "saber, saber fer i saber ser".

Aquest tríptic amb el qual es defineix el treball social té tres punts de suport:

- L'ètica i la deontologia, que és el saber ser;
- el mètode i les tècniques, que és el saber fer;
- els coneixements pluridisciplinaris, que són el saber.

I aquests estan interrelacionats, en permanent interacció. Els uns qüestionen els altres i formen un tot professional del treballador social. Llavors penso que per a la formació el que és important és poder entrellçar junts els aspectes de coneixements, mètodes i tècniques, i posicionament ètic. Ha d'oferir-se als estudiants un mitjà d'aprenentatge que sigui alhora dinàmic i que els faci interactuar constantment amb aquests tres eixos. La formació teòrica em sembla indispensable, però ho és així mateix la formació pràctica, concreta, de camp. Llavors no cal menyscar l'una per l'altra, cal valorar l'aprenentatge de l'acció concreta i de la metodologia, tant individual com col·lectiva, però sempre en una interacció directa i una realimentació constant amb els coneixements i amb la reflexió ètica.

L'un enriqueix l'altre. És una manera també de manejar el general i el particular en l'àmbit de la formació. I el que em sembla molt important també per a la formació dels estudiants és ajudar-los a sortir de totes les certeses amb què venen, tots els prejudicis, totes les afirmacions gratuïtes, i crear un espai de reflexió crítica i de recerca. No acontentar-se mai únicament amb el que sembla obvi.

I això és difícil, és un procés en el qual s'ha de guiar l'estudiant, que té els anys de formació justament per fer aquest treball de modificació dels seus elements preconcebuts.

Moltes gràcies, ens encanta escoltar-te.

Una altra pregunta que volem fer-te té a veure amb la visibilitat del treball social. Podries fer-nos algun suggeriment de què i com podem fer els professionals per donar a conèixer el treball social? Professionals que moltes vegades estan cremats en aquest context que hem vingut comentant. Com continuar donant veu a la nostra labor?

Penso que els treballadors socials hem de treballar col·lectivament a les associacions professionals, com el Col·legi o a l'ANAS a França, als sindicats, als grups professionals... Cal treballar junts, cal donar-se suport de manera solidària, entre iguals, a les escoles, als equips, i cal valorar el que fem.

I això em sembla una cosa molt important que no fem gaire bé. Hem de transmetre als alumnes, hem de fer cursos, hem de donar xerrades, conferències, escriure articles.

Hem de fer aquesta feina de valorar el que fem. En el treball social sabem fer molt bé, jo penso que som molt competents i que tenim grans capacitats i coneixements i capacitats per fer. Però sabem dir molt poc el que fem. No transmetem, no expliquem i hem de treballar aquesta manera de promocionar la nostra acció.

En això em sembla que la publicació de la revista que vostès tenen al Col·legi de Catalunya assumeix un rol essencial per poder efectivament difondre tot això. Em sembla una cosa molt important.

Ens has fet un recorregut de tots aquests anys, del terreny professional, una mica del personal, com tu dius, són molts anys. Quins moments t'han marcat especialment en aquest viatge? Hi ha alguna anècdota o record que vulguis compartir?

Puc compartir amb vostès una anècdota molt bonica que sempre recordo amb molta felicitat.

L'acollida dels alumnes de València. Van venir dues alumnes de València a Toló a fer pràctiques, com jo els explicava, en aquest procés de col·laboració i etcètera. I, bé, jo les vaig acollir al meu escriptori i, com que era l'única que parlava castellà, amb mi podien parlar en castellà, si no havien de parlar en francès, xampurrejar francès, una miqueta amb els altres. Així que xerràvem una mica, jo els vaig donar la benvinguda i tot plegat i vaig veure que reien i es xiuxiuejaven entre elles i reien i no sé què. I bé, ja com que estava mig com dient-me què els passa.

I al final els vaig preguntar i els vaig dir, bé, què us passa? Quin problema teniu? I em van dir que havien guanyat, que reien molt perquè havien guanyat la juguesca que havien fet amb els estudiants de la seva

classe, que havien apostat que no era cert que elles anaven a veure a Cristina De Robertis, perquè aquesta senyora era molt vella i ja havia mort feia molt de temps, i que llavors elles em miraven i reien, i reien pensant en el que dirien els alumnes de l'escola.

Això va ser molt tendre, va ser molt bonic i molt divertit. Van fer unes pràctiques boniques, així que penso que van fer un treball constructiu, van aprendre bastant el francès, es van estar tres mesos amb nosaltres, espero que en tinguin un bon record. Això és una petita anècdota de les que en el transcurs de la vida deixen així, marcant cosetes.

Per anar tancant l'entrevista, tenim algunes preguntes per conèixer una mica més els teus gustos. Un llibre que recomanaries a una treballadora social jove?

Jo vaig mirar de triar un llibre, però finalment em quedo amb dos títols. El primer que els recomano és el de Mary Richmond *What is Social Casework?*, no sé si aquest llibre ha estat traduït al castellà. És un llibret petitonet de discussió que ella va escriure, que aquí a França va servir de text d'estudi des de l'any 1926. Es va publicar el 1920. És un llibre preciós que ens mostra els nostres orígens i és molt profund.

I després poden gaudir de *Cien años de soledad* de Gabriel García Márquez, Premi Nobel de literatura, gran escriptor colombià, i de l'època de la literatura del realisme màgic, que és una meravella. És un dels meus llibres preferits que de tant en tant torno a treure i a llegir.

Una pel·lícula que t'hagi impactat, que t'hagi emocionat?

Jo diria que fa dos anys, el 2023, va sortir una pel·lícula de dibuixos animats d'Alain Ughetto, francès, que és un dibuixant i cineasta. I es titula *Interdit aux chiens et aux italiens*, això vol dir "Entrada prohibida als gossos i als italians", i aquesta història que ell explica és la de la migració dels seus avis italians que van arribar al sud de França i que van migrar a principis del segle xx i hi ha un cartell verídic, és una prova històrica que aquest cartell existeix, que estava apostat als bars i als restaurants i que deia "Entrada prohibida als gossos i als italians". És un film molt tendre, molt graciós també, perquè és un dibuix animat i explica amb molt d'humor i molt d'afecte finalment la lluita dels immigrants que van haver d'afrontar tantes dificultats per assegurar una vida millor als seus fills i als seus nets. Em va fer pensar molt en els meus avis, que també es van anar a buscar una vida millor a Argentina. És una pel·lícula preciosa, però no penso que sigui de gran difusió a tot arreu. Així que "Entrada prohibida als gossos i als italians".

Una cançó que t'acompanyi?

També en seran dues.

La primera és el tango de Carlos Gardel "Volver". "Volver con la frente marchita, las nieves del tiempo platearon mi sien. Sentir que es un soplo la vida, que 20 años no es nada..."

No els cantaré, el mag sempre canta cada dia millor, com diuen els portenys. L'enyorança i la nostàlgia que és feta cançó. Aquesta és la primera cançó i la segona cançó que jo els proposo és "Gare au gorille" de Georges Brassens, això vol dir "Atenció al goril·la". És una cançó picaresca de l'estil propi del gran poeta francès, que s'acaba amb un missatge molt fort contra la pena de mort, que encara era vigent a França en aquella època. Tampoc els cantaré la cançó perquè a més està en francès, però és una cançó que a mi m'agrada molt.

I, per acabar, una frase, una paraula, que a tu et ressoni profundament.

Jo com a frase vaig triar el títol de l'opuscle que va fer Stéphane Hessel a la joventut. Ell tenia ja 93 anys, va morir poc temps després, el 2010, 15 anys ja, 15 anys des que va publicar aquest opuscle, que es diu *Indignez-vous*, "Indignin-se".

Era un resistent de la Segona Guerra Mundial i li va dedicar aquest petit llibret a la joventut francesa i a més es va traduir a altres idiomes.

Ell ens diu que la indignació és el motor de la resistència, que crear és resistir i que *hem de conrear la nostra capacitat d'indignació i també la nostra capacitat de compromís*. I penso que aquestes paraules per a mi i per a la meua vida són essencials.

Molt bé. Doncs moltíssimes gràcies, Cristina, per les teves paraules, per les teves reflexions, pel teu temps. De veritat, gràcies per compartir amb nosaltres, gràcies per ser qui ets i per transmetre'ns aquests valors a nosaltres com a treballadores socials. Moltíssimes gràcies, Cristina.

Bé, gràcies a vostès perquè és una oportunitat per a mi també i una manera per a mi de posar les idees en relació. És també molt i els agraeixo aquesta oportunitat.

Foto: Cedida per Cristina De Robertis.

**Escaneja el codi QR per accedir al canal de YouTube
del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya
i veure un extracte de l'entrevista.**

